

**“KECHA VA KUNDUZ” ASARIDA QAHRAMONLAR
RUHIYATINING OCHIB BERILISHI**

Akbarova Shohista

*Parkent tumani, Toshkent viloyati, 34-maktab, ona tili va adabiyoti fani
o‘qituvchisi*

***Annotatsiya:** Inson qalbi, uning ichki dunyosi, kechinmalari va jamiyatdagi o‘rni adabiyotda doimiy mavzulardan biri bo‘lib kelgan. O‘tgan asrning o‘ziga xos go‘zal ijodlaridan biri – “Kecha va kunduz” asarida ham qahramonlarning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, orzu-umidlari, ichki kurash va botiniy iztiroblari yuksak san‘at darajasida ochib berilgan. Ushbu asarda odam ruhiyatining murakkabligi, hayot va jamiyatdagi zidiyatlar, e‘tiqod, vijdon, mehr, orzu, abadiy qadriyatlar muammosi chuqur, har bir satrda yorqin va bevosita ifodalanadi.*

***Kalit so‘zlar:** qahramon ruhiyati, ichki dunyo, psixologik tahlil, tafakkur, hayotiy izlanish, orzu-umid, badiiy obraz, kechinma, baxt va armon, ichki kurash.*

Qahramonlarning psixologik portretini yaratishda muallif tafakkur, tuhfa, xotira, qalb, hayajon va ichki monolog elementlariga murojaat qiladi. Ularda g‘aflat va o‘y, shubha va ishonch, orzu va umidsizlik, sevgi va sadoqat, nafrat va kechirim kabi his-tuyg‘ular betakror tarzda namoyon bo‘ladi. Odamning har bir harakati, so‘zi, quyilgan nigohi, yurak ritmi o‘zini namoyon qiladi. Muallif qahramonlarning faqat tashqi harakatini emas, balki ularning ongida, yuragida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni, iztiroblarni, muborak lahzalarni chuqurlik bilan aks ettiradi. Asarda inson o‘zini topishi, o‘zligini anglash yo‘lidagi izlanish jarayoni tafakkur jarayonlari, turli holatlardagi ruhiy to‘lg‘anishlar orqali ochib beriladi. Qahramonlarning bolalik xotiralari, yoshlik orzulari, hayotdagi sindirishlar va bosib o‘tilgan mashaqqatli yo‘llar har bir lavhada tasvirlanadi. Ularning ichki dunyosiga kirib borar ekanmiz, hayot sinovlarida bardavom bo‘lish, umid va iroda timsoli sifatida, inson sha‘nining yorqin tarannumi aks etadi. Asardagi obrazlarning aksariyati orzu-havas va haqiqat,

zulmat va yorug'lik, kecha va kunduz o'rtasida yurak tashvishlari bilan yashaydi. Bu esa asar mafkurasining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanadi. Oddiy voqea tafsilotlaridan tortib, hayotiy sinovlar, ijtimoiy munosabatlar, oilaviy muhit va do'stlik, dushmanlik bilan bog'liq vaziyatlarda qahramonlarning ruhiy holatlari, ichki ovozi juda teran va ta'sirchan aks etadi [1].

Qahramonlarda o'ziga xos intilish, botiniy mukammallik sari harakat, o'z-o'zini tahlil qilish, o'zligini anglash, hayotga boshqa nigoh bilan qarash kabi jihatlar mujassam. Ulardagi kechinmalar, ichki iztirob, qayg'u va orzu, baxt va armonlar asar suujetini hayotbardor, qiziqarli va chinakam insoniy qiladi. Har bir holat, ichki to'qnashuv, tashqi muhit bilan ichki dunyo to'qnashuvi asarda alohida bir sehrli kuch kasb etadi. Qahramonlar har bir harakatida, fikr doirasidagi o'zgarishda ham o'z mohiyatini, insoniy fazilatini namoyon qiladilar. Ikki katta ramz – kecha va kunduz – asarda inson ruhiyatining, hayotiy sinovlarning ramzi sifatida chuqur ahamiyatga ega. Kecha – anduh, ezgu so'r, zulmat, orzularning so'nishi, afsus-nadomat, dard va azoblar bilan talqin qilinsa, kunduz – yangi umidlarning, baxt va muvaffaqiyatlar, orzular va ezgulikning ramzi sifatida belgilab beriladi. Hayotda kecha va kunduz doim navbatma-navbat kelib turadi. Qahramonlarning ruhiyatida ham zulmatdan yorug'likka, noumidlikdan umidga, azobdan baxt sari intilish kayfiyati asar strukturasi va ruhiyatining asosiy o'zagiga aylanadi. Muallif voqealar rivojini har bir lavha orqali qahramonlarning ichki kechinmalariga, fahmlari, intilishlariga, eng muhimi, ichki ziddiyatlariga bevosita tadbiiq etadi. Qahramonlarning ichki ruhiy olami esa hayot qonuniyatlari, boshqa insonlar bilan munosabat, jamiyatdagi vaziyatlar va tarixiy voqealarning ta'siri ostida shakllanadi. Ruhiy izlanish, tashvish va iztirob, quvonch va afsus, o'zini ayblash yoki oqlash, o'zidan norozilik, hayotdan mamnunlik, orziqish va betashvishlik kabi his-tuyg'ular qahramonlarning eng asosiy sifatlariga aylanadi. Ruhiyatning ochilishi har bir obrazning hayotida, faoliyatida, ichki tovush va sukutida mujassam. Tafakkur voqealari ham badiiy asar tuzilmasida markaziy o'rin egallaydi. Qahramonlar faqat harakat qilmaydilar, balki chuqur fikrlashadi, voqealarga baho berishadi, o'z kechinmalarini, o'zlarini tahlil qilishadi.

Ularning ichki dunyosida doimiy haqiqat izlash, hayotga yuksak intilish, orzu va armonlar bilan yashash, o'zligini anglashga urinish sezilib turadi. Ko'plab epizodlarda qahramonlar ongi va yuragida sodir bo'layotgan ichki kurash, ziddiyat, orzu va intilishlar har bir so'zda, harakatda, kayfiyatda aks etadi [2].

Asardagi obrazlarning ruhiy kechinmalari – istiqbolga umid, hayotga layoqatli bo'lish, to'g'ri yo'l tanlashga harakat kabi umumiy insoniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq. Qahramonlarning orzu-umidlari, dard va g'amlari, hayotda o'z o'rnini topishga intilishi, halollik, sadoqat, umid bilan yashash kabi fazilatlari asarni yanada teran, ta'sirli va hayotiy qilib ko'rsatadi. Ruhiy tahlil va badiiy tafakkur orqali qahramonlar hayotiy muammolarni, o'zlari ichida bo'layotgan kurashlarni mohirona yengadigan obrazlar sifatida ko'rsatilib, ularning har bir harakati, so'zi, o'y-fikri o'quvchiga chuqur ta'sir etadi. Muallif asarda bevosita ruhiyatni ochib berish uchun har bir qahramon o'z ichki dunyosini, ishonch, shubha, dilga sig'maydi-gan dard, sevgi va ko'ngil nidosini ifoda etuvchi ruhiy ritorikani voqealarga uyg'un holda xizmat qildirishini asosiy vosita sifatida qo'llaydi. Obrazlarning ruhiy kechinmalari ko'pincha ichki monolog va psixologik tahlil orqali ochiladi. Qahramonlar o'z baxtini, hayot mazmunini izlashda, orzu va umidlar, nega hayot og'irdir, nega orzu bilan hayot to'g'ri kelmaydi, nimaga baxt istagan odam ko'proq azob chekadi kabi ko'ngildagi savollarga javob izlaydi. Ularning ichki kurashi, orzu va armon, tushkunlik va umid, azob va baxtga intilish orqalay o'zining falsafiy va hayotiy ahamiyatini topadi. Asardagi ruhiy manzara inson qalbi, uning chuqur qatlamlari, ziddiyatlari va ijtimoiy muhitning ta'siri ostida rivojlanadi. Qahramonlarning ruhiyatida aks etgan holatlar jamiyati, zamonasi, oilaviy va jamoaviy omillar bilan uzviy bog'liq. Ular orqali hayotning haqiqatga to'la manzarasi, inson mavjudligining murakkabligi, orzu va rejalarining turfa qirralari har bir voqeada, lavha va suhbatda o'z aksini topadi [3].

Erkinlik, muhabbat, hamdardlik, yurt va xalq manfaati, baxtga erishish orzusi inson ruhiyatining eng yorqin va unutilmas belgisi sifatida taassurot qoldiradi. Qahramonlar hayotida bo'lib o'tgan voqealar, ularning harakatiga, so'ziga, ichki

to'qnashuvga boy bo'lib, kuchli ruhiy ko'tarinkilik, bardavomlik, mehnatga ishtiyoq, baxt sari intilish kabi xususiyatlarni porlatib namoyon etadi. Asarning badiiy saviyasi, ruhiy tahlil va obrazlar harakati orqali jamiyatdagi o'zaro munosabatlar, inson hayot yo'li, orzu va armonlarning e'tiborli tasviri yaratiladi. Ruhiyatni ochib berishda muallif havolalar, ichki so'zlashuv, yurak sadosi, murakkab kechinmalar, ehtiros va intilishlarni badiiy so'z kuchi yordamida ifoda etadi. Qahramonlarning har bir so'zi, harakati, xotirasi, ichki qarama-qarshiligi o'z-o'zidan inson hayotining murakkab yo'liga, ruhiyat shakllanishiga olib keladi. Bu esa asarni ham zamonaviy, ham abadiy qiladigan asosiy qismidir. Asarda qahramonlarning ichki kechinmalari, borliq va hayot to'g'risidagi mushohadalari, baxtga erishish yoki baxtdan ayrilish paytidagi ko'ngil to'lqinlari, orzu-umidlari, faqat o'zligini anglash emas, balki atrof-muhit, jamiyat, odamlar hayotida o'z o'rnini izlash jarayonlari nihoyatda va tashqi hodisalar bilan bog'liq holda mustahkamlangan. Ularning hayotga, kelajakka, mavjud holatga munosabati asarning g'oyaviy va badiiy yo'nalishini tashkil etadi. Obrazlardagi tafakkur, iztirob, dard, orzu, kechinma va sabr, bardavomlik, insoniylik, halollik, mag'rurlik kabi xususiyatlar nafaqat asar mazmunini boyitadi, balki o'quvchi uchun ruhiy oziq ham bo'lib xizmat qiladi. Shu sabab, asardagi ruhiyatning ochilishi, badiiy yondashuv orqali har bir inson qalbi va tafakkurida muxim o'rin egallaydi. Bu jihatlar asarni o'zga badiiy asarlardan ajratib turadi va uni mukammal insonshunoslik maktabiga aylantiradi [4].

Hayotiy hodisa va qarama-qarshiliklar, harakat, ichki dialog va tafakkur orqali qahramonlarning his-tuyg'ulari, hayotiy yo'li, orzu va umidlari yanada yorqin va chuqur tarzda ifodalanadi. Inson salohiyati, yurak nidosi, azob va baxtdek tushunchalar asarda izchil rivojlanib, qahramonlarning ongida, ishonchi va vijdonida mustahkam joy oladi. Barcha qahramonlar o'zlariga xos fazilat va orzular, insoniylik va bag'rikenglik, mehr va sadoqat, g'urur va baxtsizlik, aql va tafakkur, orzu va hayotiy maqsadlar uyg'unligida ko'rsatilgan. Bular asardan chinakam ruhiy kuch, inson zoti bardavomligi, har bir insonning ichki dunyosi kamolot sari harakatini ko'rsatib beradi. Qahramonlarning ruhiy olami real hayot va inson tabiatiga juda

yaqin, ularning ichki dunyosi, to'g'ri va haqqoniy ifodalangan. Bu orqali muallif inson har doim ruhiy izlanishda, orzu va umid bilan yashashga mahkumligini, baxt va armonning birga yurishini, hayotda o'z o'rnini topishga har doim intilishini chuqur ifoda etib bera olgan [5].

Xulosa:

“Kecha va kunduz” asarida qahramonlar ruhiyatining ochilib berilishi – bu oddiy badiiy vosita emas, balki mukammal insonshunoslik maktabidir. Asarda ruhiy tafakkur, ichki izlanish, orzu va armon, baxtga intilish, hayotiy maqsadlar, sabr, mushohada, vijdon tovushi va boshqa ko'plab insoniy kechinmalar samarali, hayotiy va yashar kuch tarzida tasvirlangan. Qahramonlarning his-tuyg'ulari o'quvchini o'zi bilan birga eng chuqur tuyg'ular olamiga olib kiradi, hayot mazmunini, ruhiy bardavomlik va inson ongining beqiyos kuchini ko'rsatib beradi. Bu asar orqali inson ruhiyatining murakkabligi, ichki dunyodagi ziddiyat, orzu va umid, va nihoyat chinakam baxt sari intiluvchanlik chuqur badiiy ifoda topgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Каримов, Н. (2003). Чўлпон: Маърифий роман. Тошкент: Шарк.
2. Quronov, D. (2019). Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: Noshir.
3. Куронов, Д. (2004). Чўлпон насри поэтикаси / Масъул мух. О.Шарафиддинов, У. Норматов. Тошкент: Шарк.
4. Куронов, Д., Мамажонов, З., Шералиева, М. (2013). Адабиётшунослик луғати. Тошкент: Akademnashr.
5. Mirzayev, S. (2005). XX asr o'zbek adabiyoti. Toshkent: Yangi asr avlodi.
6. Umurov, H. (2004). Adabiyotshunoslik nazariyasi. Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi.
7. Шарафиддинов, О. (1991). Чўлпон. Тошкент: Фан ва турмуш
8. Cho'lpov. (2000). Kecha va kunduz. Toshkent: Sharq.